ervaringen het gehele concept van flexibiliteit, mobiliteit en professionalisering ter discussie komt, zal het bijzonder moeilijk worden om verdere verschuivingen in een door de minister beoogde richting door te zetten. In dat geval zullen bezwaren vanwege de hoge lasten een extra dimensie krijgen, waardoor de krijgsmacht nieuwe stijl van twee kanten onder vuur zal komen te liggen: de morele en de financiële kant. Zoals bekend is, is dit in de Nederlandse traditie een tamelijk dodelijke combinatie. Voor alle duidelijkheid wijs ik erop dat mijn fractie zeker niet hoopt dat het zover zal komen. Wij vinden het juist dat ook Nederland een, zij het bescheiden, bijdrage levert aan de handhaving van de internationale rechtsorde, zoals mevrouw Tiesinga zojuist ook bevestigde.

Voorzitter! Ik kom tot mijn conclusie. Er wordt dezer dagen wel bijzonder veel tegelijk overhoop gehaald op Defensie. Historische reorganisaties overlappen elkaar. Van het ambtelijke en militaire apparaat wordt wel bijzonder veel gevraagd. In zekere zin is dat moedig van de bewindslieden, bijna krijgshaftig, maar het is ook riskant. Het totaal nieuwe militaire bouwwerk wordt op één paal gebouwd, te weten de toets der praktijk en wel in de politiek en maatschappelijk drassige, want Nederlandse bodem. Het militaire bedrijf betekent per definitie een lange-termijnplanning en een lange-termijninvestering. Daarom is voorzichtigheid geboden. Men zal niet te hard van stapel moeten lopen en de ambities moeten beperken. Het is vooral ook nodig om de minder aantrekkelijke scenario's onder ogen te zien en dus ook op langere termijn te werken aan de versteviging van het maatschappelijke draagvlak. Wanneer dat te laat gebeurt, is het definitief gedaan met "de rust van het eigen gelijk" van deze voortvarende minister en kan het departement misschien weer gewoon Defensie gaan heten.

De **voorzitter**: Het woord is aan mevrouw Korte-van Hemel, die haar maidenspeech uitspreekt.

□

Mevrouw **Korte-van Hemel** (CDA): Voorzitter! "Alle hoeken van de kamer zien", heeft over het algemeen een negatieve betekenis, zeker als daar het woord "laten" bij wordt gebruikt. Alle hoeken van de kamers zien, moet dus helemaal erg zijn. Nu ik hier sta, beleef ik dat anders. Vanaf 1977 tot 1989 heb ik aan de overzijde van het Binnenhof het woord mogen voeren. Vanaf 1982 heb ik van achter de regeringstafel het woord mogen voeren, ook in deze zaal. Ik prijs mij dan ook gelukkig, vandaag deze fraaie zaal vanuit deze hoek te mogen bekijken.

Voorzitter! Ik dank de bewindslieden hartelijk voor de beantwoording van de vele vragen die ter voorbereiding van deze begrotingsbespreking zijn gesteld. Namens mijn fractie mag ik spreken over de NAVO. Ik heb enkele rethorische vragen. Over welke NAVO praten wij en hoe? Gaat het om loftuitingen over het veertigjarig bestaan? Koesteren wij angstige vermoedens over de toekomst? Is de NAVO voor zeer velen een vanzelfsprekend bezit? Is het misschien een instituut waar wij nu maar eens van af moeten? Is of wordt de NAVO een duiventil waar men via de oostzijde gemakkelijk binnen kan of wil komen, terwijl men aan de westzijde kan vertrekken? Is de NAVO een menukaart, waar men desgewenst à la carte van kan genieten? Is er een NAVO van voor Maastricht en één van daarna, gezien de rede van Delors voor het Europees Parlement in het bulletin van de Europese Gemeenschappen? "Wordt 1992 een beslissend jaar?" Moet de Gemeenschap in de allereerste plaats een bijdrage leveren aan "meer veiligheid in Europa, een Europa dat opnieuw wordt samengesteld", zoals in de mededeling van de Commissie in dezelfde brochure op pagina 27 wordt uitgewerkt? Of was de NAVO-top in november 1991 van meer beslissende aard voor de NAVO?

Voorzitter! Het zou een soort knopen tellen worden, als ik mij aan het beantwoorden van deze vragen zou wagen met een wisselend ja of nee en vervolgens wist wat de NAVO nu is. Een poging doen om de NAVO voor te stellen als een rustig bezit voor politici is echter een bij voorbaat verloren slag, om in defensietermen te spreken. Van dag tot dag worden wij overspoeld met nieuwe berichten, opvattingen en besluiten. Laat ik evenwel een poging doen om althans voor mijzelf een lijn uit te zetten. Wat ligt er dan meer voor de hand dan even terug te grijpen naar het CDA-verkiezingsprogramma. Daar staat klip en klaar in hoofdstuk 5.2 over het buitenlands beleid dat het NAVO-bondgenootschap met de Verenigde Staten en Canada onontbeerlijk is. Dat was drie jaar geleden. Dat was duidelijke taal.

Voor de CDA-fractie heeft deze opvatting tot op de dag van vandaag niets aan duidelijkheid ingeboet. Maar laat ik nu eens een probleem bij de kop pakken: Canada. De "echte" minister van Defensie was verleden jaar bij de begrotingsbehandeling afwezig wegens ziekte. Hij ziet er nu weer stralend en blakend van gezondheid uit. De minister van Buitenlandse Zaken zei vorig jaar: "Wij kunnen op dit continent niet zonder de blijvende aanwezigheid voor de voorzienbare toekomst van een betekenisvolle militaire presentie van de Noordamerikanen. Voor mij is er ook nu nog sprake van "betekenisvol" wanneer het aantal dat hier gedurende de periode van de koude oorlog aanwezig was, wordt teruggebracht tot een derde. Of het er nu 80.000, 100.000 of 120.000 zijn: 300.000 zullen het er niet meer zijn." (Handelingen Eerste Kamer, 27-2-91).

De Defensiekrant van 5 maart jonstleden vermeldt met grote letters dat Canada troepen terugtrekt uit Europa. Ik lees in het artikel dat de Canadese strijdkrachten in Europa nu nog bestaan uit 4000 man en twee F18-squadrons. De krant vermeldt verder dat de Canadese regering is teruggekomen op een eerdere beslissing om na 1994 nog een voorhoede van 1100 man in Europa te handhaven. Die laatste vermelding is niet nieuw. Dat wisten wij al. In de brief van de minister van Defensie d.d. 10 oktober 1991, kamerstuk 22300-X, nr. 8, wordt hiervan, dus van de genoemde 1100 man, zonder enig voorbehoud melding gemaakt.

Manfred Wörner, de secretaris-generaal, heeft "met grote spijt" kennis genomen van het Canadese besluit. Brigade-generaal Koos Staffels, de militaire vertegenwoordiger bij SHAPE, is van oordeel "dat het NAVO-huis niet in de verbouwing is; het wordt eigenlijk afgebroken om geheel opnieuw opgebouwd te worden." Hoe denkt de Nederlandse regering hier eigenlijk over? Spreekt zij haar bondgenoten hierover aan? Wordt er gedacht aan een gezamenlijke actie van de overige deelnemers? Zo ja, wie onderneemt er actie? Graag wil de CDA-fractie hier nader over worden geïnformeerd.

Uiteindelijk is het aantal van 4000 Canadezen op zichzelf niet zoveel, gelet op de eerder door mij geciteerde uitspraak van de minister van Buitenlandse Zaken van verleden jaar over de aantallen, maar de achterliggende filosofie is natuurlijk wel belangrijk.

Voorzitter! Er is nog een ander probleem. Hoe staan de Amerikanen op dit moment eigenlijk tegenover hun deelname aan het bondgenootschap? "NAVO in midlife-crisis" werd op 28 februari 1992 in de Gooi en Eemlander, mijn lijfblad, geschreven. Ik dacht zelf altijd dat het leven pas bij 40 begon. Dat mag ik wel zeggen op mijn leeftijd. In dit artikel, maar uiteraard ook in andere, wordt de twijfel van de VS over hun militaire aanwezigheid in Europa duidelijk uiteengezet. Generaal Galvin wordt geciteerd, die over de in zijn ogen noodzakelijke minimum-aanwezigheid van 150.000 man zegt: "minder wordt symbolisch. En wanneer ze mij vragen waarom de VS in Europa moet blijven, heb ik maar één woord nodig: de geschiedenis."

Het antwoord van de regering op vraag 21 van de Tweede Kamer sluit hier eigenlijk naadloos bij aan. Het gaat om het terugbrengen van ongeveer 300.000 man tot ongeveer 150.000 man in 1995. Is het correct dat ik hier een verschil in argumentatie proef? De regering geeft een antwoord met het oog op de feiten, namelijk de gewijzigde internationale omstandigheden. Dat begrijp ik. De woorden van de heer Galvin hebben naar mijn gevoel echter een andere betekenis, een andere ondertoon. Daaruit spreekt de bezorgdheid voor een omslag in het Amerikaanse denken, mogelijk niet in het minst beïnvloed door de Amerikaanse verkiezingen in het komend najaar. In het Financieele Dagblad d.d. 28 februari wordt hierop nader ingegaan in het artikel "NAVO gaat gebukt onder militair-politiek complex". Kan de regering hierop reageren?

Voorzitter! Ik wil nog even bij bezorgdheid blijven. Proef ik bij de regering bezorgdheid in haar antwoord op de vragen 41 en 42, waarin zij melding maakt van de Franse opstelling. In dit antwoord stelt de regering immers heel duidelijk dat Frankrijk als het ware een spilfunctie vervult als het erom gaat, geen tegenstelling te doen ontstaan tussen een communautair Europees veiligheidsbeleid en het behoud van de Atlantische relatie. De regering stelt dat Frankrijk zijn opstelling inzake de defensiesamenwerking in de NAVO zou dienen bij te stellen. Ik begrijp dat er dan niets aan de hand is.

Is de wens hier niet de vader van de gedachte? In het antwoord op vraag 16 stelt de regering immers dat ook Frankrijk bij de NAVO-top te Rome in november 1991 met het nieuwe strategische concept van de NAVO heeft ingestemd, zij het niet met de passages over de geïntegreerde militaire structuur en een deel van de nucleaire paragrafen. Hebben deze antwoorden iets met elkaar te maken?

Voorzitter! Is er alleen maar kommer en kwel in de NAVO? Dat is niet mijn overtuiging. Ik constateer dat er sprake is van een grote, soms overgrote, bedrijvigheid aan de onderhandelingstafel met betrekking tot de positie van de NAVO. Ik moet eerlijk bekennen dat ik het soms moeilijk vind om bij te houden wie nu waar met wie gaat. Is de EG een nuffige dame, die de NAVO en de WEU naar haar hand laat dingen of is hier een wedloop aan de gang, waar het erom gaat om als eerste zich te verzekeren van een zekere toekomst in een wereld, waar iedere dag veel gebeurt? Het laatste lijkt een gemeenplaats, maar ik bedoel hier heel duidelijk, dat de tijd gelukkig achter de rug is, waar je eenvoudig de wereld kon opdelen in de goeden en de kwaden. Voor alle duidelijkheid: het is mij eindeloos veel liever dat ik moeite heb met de onderkenning van "wie gaat met wie" dan dat ik moeiteloos kan vaststellen "wie wie slaat".

Is het eigenlijk vreemd, dat ik bijwijlen moeite heb met het onderscheiden van de verschillende rollen die de spelers op dit toneel spelen? Ik denk van niet, als ik het advies in mij opneem, dat de minister-president geeft in zijn informatief-analyserend artikel in European Affairs van december 1991 nr. 6, getiteld "Houd enige opties open voor de toekomst", met een boeiende ondertitel "Nothing about european political union on security arrangements has to be etched in stone."

CVSE, WEU, NAVO en nu de jongste loot aan deze tak, de NASR. Ik wil er geen onduidelijkheid over laten bestaan: mijn fractie staat positief tegenover de ontwikkelingen en tegenover de inspanningen die de bewindslieden en in het bijzonder de minister van Defensie zich getroosten om de Nederlandse rol en verantwoordelijkheid waar te maken. Het lijkt mij ook niet altijd eenvoudig, ook al heb je knappe adviseurs en dikke rapporten bij en achter je, steeds op de juiste termijn de juiste keuzen te maken, zeker gelet op de snelle ontwikkelingen. Een voorbeeld. In de notitie "Europese veiligheidsalternatieven" van J.G. Siccema van mei 1991 is de Sovjet-Unie nog volop aan de orde, wanneer het gaat over de positie c.q. de bescherming van de Oosteuropese buurlanden tegen hernieuwde aggressie van de Sovjet-Unie. Ik heb deze notitie buitengewoon instructief gevonden, maar ik heb die vervolgens weggelegd als een van de bijna overleefde notities. Overigens is het frappant, hoe bij de begrotingsbehandeling in de Tweede Kamer in november het woord "GOS" nog niet of nauwelijks werd genoemd, en nu dat woord in ieders mond bestorven ligt. Zo snel gaan de ontwikkelingen. De kamerstukken van de Tweede Kamer nr. 22511, eerst ondertekend door de minister van Buitenlandse Zaken, en vanaf nr. 3 door de minister van Defensie, geven een duidelijk inzicht in de ontwikkeling van deze GOS. Ik heb een wat flauwe vraag over deze stukken. Hoe kan kamerstuk 22511 nr. 1 dateren van 5 februari 1992 en 22511, nr. 3 van 14-11-1992? Vanuit een andere rol zou ik hebben gezegd: bel even naar de griffie. Wellicht zit er een diepere betekenis achter.

Mijnheer de voorzitter! Ik wil de minister van Defensie gelukwensen met de ontwikkelingen binnen de NASR. Ik hoorde hem verleden week op de radio heel opgewekt zeggen, voorafgaande aan de vergadering, dat het hier ging om "een hecht militair samenwerkingsverband" en 's avonds zag ik hem – al even opgewekt – voor de televisie verklaren, dat het heel prima was gegaan en dat hij bereid was enkele miljoenen op zijn begroting vrij te maken om de nieuwe collega's de helpende hand te bieden bij onder andere vervuilde bodem. Van welke begrotingspost gaat dat af? In de NRC van 17 februari jl. met de merkwaardige kop "Nederland wil Rusland helpen met kernwapens" – het zou twee jaar geleden niet in de krant hebben moeten staan – legt de minister meer expliciet zijn ambities bloot. Geld en mentaliteit wil de minister bieden, en geen hele

grote broek aantrekken. Graag verleid ik de minister om hierop dieper in te gaan en niet alleen in te gaan op deze feitelijke vragen, maar ook de vraag beantwoorden, of de opvatting, door de bewindslieden neergelegd in antwoord 11, dat de NASR geen taken overneemt van de CVSE, maar dat beide overlegfora naast elkaar elkaar aanvullen, ook in de praktijk blijkt, zowel tijdens de vergadering als in de wandelgangen, wat vaak nog veel belangrijker is. Dan kom ik weer bij een defensieterm: vreedzame coëxistentie. Een veel ouder, heel groot broertje, ooit geboren in Helsinki, met nu een klein jong zusje. Ik ben benieuwd hoe dat verder zal gaan.

Voorzitter, de WEU vergaderde verleden week in Berlijn. De regering stelt dat de WEU een dubbelfunctie vervult (vraag 30): defensiecomponent van de Europese Unie en een middel tot versterking van de Europese pijler binnen de NAVO.

Van 31 maart tot 2 april werd in Berlijn een symposium van de assemblée van de WEU gehouden met vele prominente sprekers, waaronder minister Genscher. De titel van dit symposium was "A new security order in Europe: co-operation between WEU and Central and Eastern Countries". Wat is de mening van de Nederlandse regering over de uitkomsten van dit symposium, met name ten aanzien vn de status van landen als de zogenoemde 3-3-2, te weten Hongarije-Tjecho-Slowakije en Polen, versus de drie Baltische staten, versus Roemenië en Bulgarije, mede in relatie tot de NAVO en tot de uitkomsten van "Maastricht"?

Voorzitter! Ik kom tot een afronding. Ik heb mij voorgenomen een lijn uit te zetten, met als vertrekpunt het CDA-standpunt. Ik kom er dan ook op terug met als conclusie, dat ik volstrekt geen reden zie om van mijn uitgangspunt af te wijken. Er zijn vragen en er zijn problemen, maar alle opvattingen wijzen naar hechte verankering van de NAVO in het Europese, dus ook in het Nederlandse veiligheidsbeleid. Daarmee stemt de CDA-fractie volledig in.

De secretaris-generaal van de Verenigde Naties zal de Veiligheidsraad deze zomer nog plannen voorleggen hoe naar zijn mening de VN actiever kunnen optreden. Nederland wil graag "out of area" onder die vlag optreden. Zijn er nog meer wensen van Nederlandse zijde?

Ten slotte ben ik van mening, dat de Noord-Atlantische assemblée, waarvan ik plaatsvervangend lid mag zijn, een belangrijke medespeler op dit toneel is.

De **voorzitter**: In een ander lijfblad dan u zojuist hebt geciteerd, namelijk Opzij, stond in 1987 een citaat dat ik graag voorlees:

"Als ik het land in ga en met mensen praat merk ik dat Den Haag ontzettend ver af staat van het publiek. Ze hebben hun dagelijkse gang naar het werk, hun hobby's, hun vakanties en familie. Daar wordt dan regelmatig zo'n emmer Den Haag over uitgegoten. En die emmers hebben allemaal een andere inhoud. Dan is het defensie, dan onderwijs, dan het milieu, het houdt niet op."

Vandaag is het defensie, maar voor uw bijdrage aan de vulling van de emmer beschikt u over ten minste twee essentiële zaken. Ten eerste is dat een lange politieke ervaring, plaatselijk en landelijk al sinds 1977, vanuit verschillende hoeken in de Kamers. U refereerde er zelf aan. U wijst in Opzij ook op de relativiteit van het Haagse gebeuren. Daarin ligt ook een van de taken van deze Kamer.

"Ik vind dat ik betrouwbaar moet zijn. En zo consequent mogelijk."

Dat zijn de waarden waarvan u wilt uitgaan, waar u ook anderen aan wilt houden en waaraan u aan het eind van uw betoog refereerde. Ik hoop dat u zich ook daarmee hier buitengewoon thuis zult voelen. Ik wens u graag als eerste geluk met uw maidenspeech.

De vergadering wordt enige ogenblikken geschorst.

□

De heer **Pröpper** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Ik sluit mij graag aan bij de woorden die u, uit de goede hoek komend, zojuist sprak aan het adres van mevrouw Korte-van Hemel.

Mijnheer de voorzitter! Het is plezierig om vandaag met de bewindslieden van Buitenlandse Zaken en Defensie van gedachten te wisselen. Vrij recent hebben wij reeds nader kennis mogen maken bij een bezoek aan de centrale defensieorganisatie. Om het maar kort door de bocht te formuleren: wij vinden dat ze daar goed bezig zijn. Dank voor de uitvoerige beantwoording in de memorie van antwoord. De CDA-fractie onderschrijft in grote lijnen de in relatie tot de Defensienota verwoorde analyse van de veiligheidsaspecten in deze snel veranderende wereld. Instabiele factoren blijven daarbij een rol spelen. Het is duidelijk dat veiligheidspolitiek tegelijkertijd ook defensiepolitiek is. Wij hebben waardering voor de wijze waarop de bewindslieden en degenen die hen terzijde staan, de zaak aanpakken, ook als het gaat om modernisering en aanpassingen. Wij realiseren ons dat dit geen eenvoudige zaak is. Het is niet altijd even dankbaar werk, maar wij zijn overtuigd van de juiste intentie en inzet. Daarom zijn wij van mening dat de bewindslieden de tijd en de ruimte – dit laatste in meervoudige betekenis – moeten krijgen om veranderingen en aanpassingen op evenwichtige en verantwoorde wijze te voltooien. Het is zelfs van groot belang dat degenen die werkzaam zijn bij marine, luchtmacht, landmacht en ministerie en die allen hun beste krachten geven, zich ook gedragen weten. Ook defensiemensen weten dat in het aardse bestaan zekerheden met eeuwigheidswaarde niet bestaan. Echter, waar veranderingsprocessen gaande zijn, moet er ook enige rust in de tent blijven. Het met grote vanzelfsprekendheid steeds maar spreken over bezuinigingen is daarom eigenlijk uit den boze. In deze fase van herstructurering en verkleining van de krijgsmacht lijken extra bezuinigingen onjuist, zeker als zulks gebeurt bij oprisping van derden en geïsoleerd van de ingevolge de Defensienota te bereiken doelstelllingen van de Defensienota. Kort door de bocht geformuleerd: niet praten over alleen de centen, maar altijd in relatie met de te bereiken doelstelling. Als bezuinigingen eventueel noodzakelijk zijn, dan moeten die niet geïsoleerd plaatsvinden, maar in samenhang met andere ministeries. Ook in dat opzicht moeten de medewerkers van Defensie weten waar zij aan toe zijn.

Mijnheer de voorzitter! In dit bestek past ook een korte reactie op de opmerkelijke rede die de minister op 31 maart hield ten overstaan van het Nederlands genootschap voor internationale zaken. Wij leggen minder de nadruk op het waarom van deze uitspraken, dan op het moment waarop; in casu tijdens de reeds ingezette herstructureringsoperatie.